

PAKAWA, EEN LANDSTREEK IN DE ONDER- AFDEELING PALOE (MIDDEN CELEBES)

DOOR

DR. ALB. C. KRUYT

(Met kaart N°. XIII)

Op mijn omzwervingen in de Onderafdeeling Paloe om een onderzoek in te stellen naar de in die streek wonende stammen van de westelijke Toradja-groep, heb ik ook de menschen bezocht, die gewoonlijk aangeduid worden met den naam van To Pakawa, zoo genoemd naar de Pakawa-rivier, die in Straat Makassar uitmondt. Laat ik echter dadelijk zeggen, dat deze naam niet juist is. Slechts een klein deel van dezen vrij grooten stam woont aan den bovenloop van genoemde rivier. Het grootste deel van hen heeft zijn nederzettingen aan rivieren, die naar het Paloe-dal stroomen. Deze menschen bewonen het gebergte tusschen het Paloe-dal en Straat Makassar, terwijl ook de westelijke rand van het Paloe-dal zelf door hen wordt bezet. Aangezien het in Midden Celebes algemeen gewoonte is om de stammen te noemen naar het woord, dat hunne taal voor de ontkenning heeft, ligt het voor de hand te spreken van de Da'a-menschen. Het aantal zielen bedraagt ruim 8000. Naar aanleiding van de taalgegevens, die ik van dit volk heb bijeengebracht, heeft dr. N. Adriani kunnen vaststellen, dat de taal dezer lieden het meest op het Parigisch lijkt, in elk geval tot de West-Toradjasche groep behoort, daar zij bij het werkwoord ook tijdvormen kent. Mijn onderzoek op ethnologisch terrein heeft mij tot hetzelfde resultaat gebracht.

Al wat ik op mijn jaarlijksche reizen van de stammen dezer West- of Parigisch-Kailische Toradja's te weten kom, hoop ik later tot één geheel te verwerken, zoodat men dan een indruk zal kunnen krijgen van de eigenaardigheden van deze menschengroep. Daarom kan ik voorloopig weinig van het verzamelde publiceeren. Alleen wil ik hierop een uitzondering maken ten opzichte van de „To Pakawa”, omdat van hen nog weinig bekend is, en de zonderlingste verhalen over hen de ronde deden. Men heeft gesproken van een „laagstaand” volk; deze menschen zouden kroesharig zijn, behaarde lichamen hebben, zoo goed als naakt loopen,

enz. De heer Wigman, een van de twee Controleurs B. B., die een kort bezoek aan dit land brachten, noemt hen klein van gestalte, en deze mededeeling heeft waarschijnlijk bij dr. Kaudern de hoop gewekt, dat de To Pakawa een dwergvolk zouden zijn. Wigman spreekt ook het vermoeden uit, dat we in deze menschen vertegenwoordigers zouden hebben van de oorspronkelijke bevolking van Midden Celebes.

Wat dit laatste betreft, ze zijn even oorspronkelijk of niet-oorspronkelijk als de Bare'e sprekende Toradja's. Over het algemeen is het een klein ras, maar dat zijn de bewoners van de Poso-depressie ook. Ik heb wel een aantal lieden met krulhaar opgemerkt, maar slechts één vrouw zag ik wier haar gekroesd was. Van naaktloopen is natuurlijk geen sprake. De vrouwen dragen sarong en baadje van geklopte boomschors of gekocht katoen. Onder het eerste kleedingstuk hebben zij een korte Boegineesche broek, en wanneer zij op marsch zijn, doen zij vaak de sarong uit, en loopen in haar pantalon, een gewoonte, die ik ook in enkele Boegineesche en Zuid-Toradja streken gezien heb. Verreweg de meeste mannen zag ik in dezelfde korte broek, maar het is wel waarschijnlijk, dat men, op zijn akker werkende, dit kleedingstuk met den lendendoek verwisselt. De meeste mannen dragen een hoofddoek op de wijze, zooals de Bare'e-Toradja's dien aanleggen. Van de vrouwen zag ik ongeveer de helft blootshoofds met het haar op het achterhoofd in een wrong gebonden. De andere helft droeg een hoofddoek op de wijze der mannen, zoodat het hoofdhaar bedekt is. Of deze menschen een „laagstaand" volk te noemen zijn, zal uit het ondervolgende moeten blijken.

Dat er van de „To Pakawa" zulke vreemde geruchten gingen, is voor een deel het gevolg van de afzondering, waarin zij leven. Het land, waar ze wonen, behoort tot de moeielijkst te bereizen streken van Celebes: de ravijnen zijn bijzonder diep, en de berghellingen zeer steil. Van eenigen aanleg van wegen is natuurlijk geen sprake, zoodat men de oude paden moet volgen, dat is: recht tegen de berghellingen opklauteren, tot men den top heeft bereikt, en dan weer even steil naar beneden, om aan de overzijde van de rivier hetzelfde weer te beginnen. Maar erger nog dan dit klimmen en dalen is het volgen van de paden, die langs de berghellingen loopen. Daar vindt men weinig steun voor den voet, omdat de smalle paadjes hellen. Men krijgt dan op het laatst het gevoel of men naar beneden wordt gezogen, en men aanstonds de steile helling af zal tuimelen. Dit alles maakt het reizen in de „Pakawa-streek" erg vermoeiend.

De eenige toegangsweg tot dit complex van berggevaarten is de Sombe-rivier met hare zijtakken. Dit is een van de vele beken, die wanneer het regent, het water in groote hoeveelheid van het westelijke gebergte in de Paloevlakte uitstorten. En niet alleen water, maar ontzaglijke hoeveelheden zand en steenen voeren die beken met zich, en daarmee bedekken ze den vruchtbaren grond van de Paloevallei. Wanneer men op het westelijk gebergte staat, en het oog laat weiden over

het prachtige Paloedal, dat Valentijn reeds een land van melk en honing noemde, dan wordt de blik telkens getrokken naar uitgestrekte grijze plekken, die zich vanaf het gebergte waaiervormig over het laagland uitspreiden. Dat is steen en zand, dat door deze oogenschijnlijk zoo onschuldige riviertjes wordt aangebracht, en dat op u den indruk maakt van in een woestijn te reizen, als ge er met de auto doorheen snort.

Wanneer de wolken zich boven het westelijk gebergte samenpakken, zijn de bestuursambtenaren van Paloe en Donggala in onrust, en telkenmale wanneer de telefoonbel klinkt, verwachten ze niet anders dan een bericht van het een of ander Inlandsche Hoofd te zullen krijgen, dat hier of daar de groote weg door bandjir is weggeslagen. Ik woonde het bij, dat op een avond drie zulke Jobstijdingen kort na elkaar binnenkwamen, die meldden, dat de groote weg Paloe—Donggala op drie plaatsen stuk was, zoodat het autoverkeer stop was gezet. En het onaangenaamste voor de bestuursambtenaren is, dat zij bij de bevolking den indruk wekken, dat de menschen maar steeds de wegen moeten herstellen ten gerieve van de heeren, opdat zij er met hun auto's langs kunnen snorren.

Daar waar de hellingen van het gebergte beginnen, liggen niet ver van de Sombe-kloof de dorpen Porame (Zuid) en Balane (Noord), het eerste met ruim 300, het tweede met 232 inwoners. In deze dorpen komt men wel eens; ze zijn ook gemakkelijk te paard te bereiken. Aan de menschen die daar wonen, heeft men nooit iets vreemds gezien, en toch zijn deze lieden rasechte „To Pakawa”, die naar beneden zijn gekomen. Ook in enkele dorpen, die meer naar het Zuiden, dicht aan den grooten weg zijn gelegen, vindt men nog vele afstammelingen van het Da'a-volk, al zijn deze dan ook niet zoo „rasecht” meer, d. w. z. velen hunner hebben zich vermengd met leden van andere stammen, die zich meestal van het oostelijk gebergte komende, in het Paloedal hebben gevestigd.

De naam van het eene dorp, Porame, blijft de herinnering bewaren aan de reden, waaraan de plaats haar ontstaan te danken heeft. Zooals we straks nader zullen zien, had het hoofdengeslacht der Da'a-menschen zich in Tatange gevestigd, een dorp op ongeveer een uur loopensafstand ten Zuiden van de hoofdplaats Paloe gelegen. „Wij hebben nooit onder elkander gevochten”, vertelden de Da'a-menschen mij overal, waar ik er naar vroeg; „dat wij koppen hebben gesneld, kwam alleen, omdat wij nu en dan door onzen vorst te Tatanga werden geroepen om tegen zijn vijanden te vechten, de Sigiërs, de menschen van Biromaroe of Rarangoanae. Dan trokken wij naar beneden, en bouwden onze hutten waar nu Porame ligt. Van hier uit maakten wij krijgstochten naar de vijandige streken. Onze vrouwen en kinderen kwamen met ons mee, en terwijl wij er op uit waren, namen onze vrouwen de verbodsbepalingen in acht, opdat wij geen schade zouden lijden op onze onderneming. Wanneer onze heer voldaan was, keerden we naar onze woningen

terug, maar ten langen laatste bleven enkelen onzer zich blijvend hier vestigen."

Porame is de plaats, waar de vrouwen de voorschriften in acht namen (*morame*), die aan de mannen langs sympathetischen weg kracht en vlugheid gedurende hunne onderneming moesten verleenen. De vrouwen kwamen daartoe te zamen in het gemeentehuis, de *lobo* der Posoërs, in het Da'a *bantaja* of *soe eo* genoemd. Overdag mochten ze zich overal heen begeven, maar des nachts moesten ze in 't gemeentehuis slapen. Ze moesten vóór het aanbreken van den dag opstaan, en zich niet neerleggen, voordat de zon was ondergegaan. Overdag moesten ze steeds bedrijvig wezen, elke boomhagedis of muis, die ze zagen, moesten ze achtervolgen, en pogen het diertje te doodden; het hakmes moesten ze steeds omgord houden; het vuur mocht niet uitgaan. Zoo waren er nog heel wat voorschriften, die de vrouw gedurende de afwezigheid van haar echtgenoot in acht moest nemen om hem te helpen altijd waakzaam en op zijn hoede te zijn. Het is zeer begrijpelijk, dat uit dit voormalige permanente bivak een vaste nederzetting is ontstaan.

In een kleine zijkloof van de Sombe-vallei ligt het dorp Balaroa Twee; het heeft dit rangcijfer ontvangen, omdat er een nederzetting van denzelfden naam niet ver van Paloe af ligt. De Sombe deelt het land der To Da'a in twee deelen, die eerstijds politiek van elkaar gescheiden waren. De bewoners van het deel dat zich ten Zuiden van deze rivier uitstrekt, brachten hun huldebewijzen aan den vorst, die te Tatanga woonde, boven reeds genoemd. Al het land ten Noorden en ten Westen van genoemde rivier was onderworpen aan een Hoofd, dat in Oeë mpe-mata, niet ver van het pas genoemde Tatanga gelegen, woonde. Maar aangezien beide Hoofden weer onderworpen waren aan den Magaoe van Paloe, kwam het praktisch hierop neer, dat de To Da'a schatplichtig waren aan den Zelfbestuurder van Paloe.

Zooals ik reeds zeide, vormt het dal van de Sombe den voornaamsten toegang tot dit bergland. Wanneer men een uur lang deze kloof heeft gevolgd, komt men aan een plek, die pasar Domboe heet, een marktplaats waar de Da'a-menschen elkaar plegen te ontmoeten. Het is niet anders dan een verzameling hutten, die door de lieden in den omtrek worden gemaakt, en voor een baadje en een broek aan geregelde verkoopers op de markt worden verkocht. Zoolang de hut bruikbaar is, mag de koper daarvan gebruik maken. Is ze in elkaar gevallen, dan moet de eigenaar weer hetzelfde geven om zich een nieuwe hut te laten maken. Zelf mag hij dit niet doen. Dit bouwen van hutjes is dus het marktrecht van de inwoners van Domboe.

Volgens getuigenis van verschillende oude lieden moet deze markt de oudste zijn van het geheele Paloe-dal. Het merkwaardige van deze pasar is, dat ze de eenige is in dit deel van Celebes, die om de vijf dagen wordt gehouden. Dit wijst op Javaanschen invloed. Alle andere markten in de Paloe-vallei worden een of twee maal in de week van zeven dagen gehouden.

Het is opmerkelijk, dat in sommige streken van Celebes het pasarwezen zulk een groote vlucht genomen heeft, terwijl men in andere landschappen zelfs met dwang niets in deze richting gedaan krijgt. In geheel Poso-land van de Tomini-bocht af tot aan de Golf van Bone toe zijn alle pogingen om pasars in 't leven te roepen op niets uitgelopen. Zelfs in hoofdplaatsen als Poso in het Noorden en Wotoe in het Zuiden gaat het niet. Ten gevolge van een bevel van een Gezaghebber, dat op elken pasardag minstens twintig lieden uit elk dorp in den omtrek van Wotoe naar deze plaats ter markt moesten gaan, was het daar aanvankelijk wat levendig, maar weldra verliep de zaak weer.

Lang voordat het Gouvernement in Paloe kwam, had men in die streek tal van pasars. Toen dr. Adriani en ik daar in 1897 een bezoek brachten, waren wij van dit opgewekte pasarleven getuige. Op de voornaamste plaatsen zijn van landschapswege loodsen gebouwd, en de sommen die maandelijks binnenkomen aan pasargelden zijn niet onaanzienlijk. De hoofdplaats Paloe alleen levert aan marktgeld *f* 800 's maands op.

Op pasar Domboe ontmoeten de Da'a-menschen uit alle richtingen elkaar. Ik zag er lieden, die drie dagen ver geloopten kwamen met koopwaar, die niet meer dan 50 cents waarde had.

Het dorp Domboe ligt op den steilen bergrug, die de Sombe-kloof ten Oosten begrenst. Deze nederzetting lijkt een vrij groot dorp te zijn, waarvan het aantal inwoners dan ook voor 1924 als 1106 wordt opgegeven. Maar bij nadere kennismaking merkt men, dat het een verzameling is van kleine gehuchten, die elk uit één tot vijf huizen bestaan, en ieder een afzonderlijken naam dragen. Het pad daarheen uit de vallei is zóó steil, dat men zich niet kan voorstellen, hoe het mogelijk is, dat iemand daar langs kan afdalen, wanneer het door regen glibberig is geworden.

Van Domboe kan men een pad volgen westelijk, naar Poni, en dan meer noordelijk naar Malino, om dan ten slotte bij Soeroemana de zee te bereiken. Een ander pad gaat van Poni zuidwaarts naar Bandja. Maar de weg die gewoonlijk gevolgd wordt, gaat langs de vallei van de Sombe-rivier. Op de steile hellingen, die de bedding van dezen stroom en zijn zijrivier, de Tara, insluiten, vindt men de akkers der bewoners. Overal ziet men kleine huisjes, waarin ze hun leven doorbrengen. Van natten rijstbouw is geen sprake. Op den steenachtigen bodem is nauwelijks aarde genoeg om aan schrale rijstplanten het leven te geven. Omtrent het ontstaan van de rijst bestaat hier een verhaal, dat men vrij algemeen onder de Indonesiërs aantreft, dat dit gewas namelijk uit een vrouw zou zijn voortgekomen. Alleen is bij het verhaal der Da'a-sprekers dit het merkwaardige, dat de mythische personen daarin veelal den titel dragen van „Nabi”. Zoo is ook Nabi Mohama eene vrouw, die in den landbouw een rol speelt.

Het verhaal zegt dan dat Nabi zeven dochters had, van wie de jongste

Nabi Mosee heette. Hare ouders hadden een stuk land ontgonnen om daarop rijst te planten, maar hunne zeven dochters hadden de rijst, die voor zaad bestemd was, opgegeten. Omdat de ouders hierover zeer boos waren, en zij nu niets hadden om op het veld te planten, ging de oudste dochter naar den akker en wentelde zich op den schoongemaakten grond; maar er gebeurde niets. Toen deed de tweede dit, maar ook hieruit kwam niets voort. Alle dochters deden achtereenvolgens hetzelfde, totdat de beurt kwam aan Nabi Mosee. Terwijl zij zich in alle richtingen over den grond wentelde, brak haar het zweet uit van de inspanning, en omdat zij zich aan de vele boomstronken wondde, vielen vele bloeddruppels ter aarde; terwijl zij voortdurend weende, werd de grond gedrenkt door haar tranen. Ten slotte verdween zij onder de omgehakte boomen, die daar verspreid lagen. Uit het zweet, het bloed, de tranen van het meisje sproten allerlei gewassen: haar tanden werden maïs; uit haar hoofd groeide een kokosboom; haar vleesch deed de kleefrijst ontstaan; uit hare beenderen kwam de gewone rijst voort, uit haar lever de zwarte, en uit haar bloed de roode rijst; hare pijpbeenderen werden suikerriet, en hare vingers sirih, terwijl uit hare borsten komkommers groeiden.

Na driemaal zeven dagen kwam haar moeder op den akker, en zag al deze gewassen. Ze wilde van het hout hakken, waaronder Nabi Mosee verdwenen was, om dit voor brandhout te gebruiken, maar een stem riep: „Hak niet, want dan verwondt gij mijn been, en dan zoudt gij ziek worden.” Toen de maïs rijp was, wilde ze een plant uittrekken, maar een stem riep: „Doe dat niet, want dan zal mijn voet breken.” Toen nam ze alleen de kolf, maar zoodra ze deze in het vuur had gelegd, riep de stem: „Leg mij niet in het vuur, want dan zal ik verbranden.” De moeder zeide: „Wat roept die stem toch voortdurend!” Daarna onderrichtte die stem haar, hoe ze eerst aan den aardgeest (*poœ nana*) en aan de sterren moest offeren, voordat zij vrijelijk van de vruchten des velds kon nemen, zonder dat zij daarover zou worden aangesproken.

Zoo ging de stem voort met haar te onderrichten welke offers ze moest brengen, wanneer ze de rijst sneed. Toen ze de rijst wilde stampen, riep de stem weer: „Stoot niet op mij, mijn hoofd doet er pijn van.” En toen werd haar verteld, dat ze het rijstblok eerst moest versieren met magisch krachtige planten, en dan zou de stem zich niet meer laten hooren. Toen de vrouw de eerste rijst kookte, werd het water er bloederig van, want er zat bloed in het gewas. Ze mocht er ook niet van eten, riep de stem, voordat ze aan de sterren eten had gegeven. Op deze wijze heeft de rijst zelf aan de menschen geleerd, welke offers zij moesten brengen bij den landbouw.

Van eenig menschenoffer bij den rijstbouw heb ik niets kunnen merken. Trouwens deze bergbewoners zijn niet bloeddorstig. Zij hebben, zooals ik reeds zeide, onder elkaar nooit oorlogen gevoerd, en wanneer ze er op uittrokken tegen een vijand, geschiedde dit altijd op bevel van

hun vorsten. Maar een van beide, of een menschenoffer voor de rijst moet vroeger hebben bestaan, of dit is dadelijk bij de invoering van den rijstbouw door het slachten van een hoen vervangen. Wanneer namelijk een paar maal achtereen het gewas mislukt is, heeft het *nolei* „met bloed insmeren” plaats. Wanneer al het hout op den akker geveld is, wordt midden op dat land een offertafel opgericht, waarbij een staak wordt gezet, waaraan een rood geverfd lapje foeja is bevestigd. Een bruin hoen wordt gereed gehouden om te worden geslacht. Vooraf worden de zielen van de voorouders (*pinowali*) aangeroepen, waarbij hun wordt medegedeeld: „Dit is *menschenbloed*, waarmee we onzen akker bespreken; laat onze rijst gelukken.”

De Da'a-sprekers doen echter niet veel aan rijstbouw. In elk geval zijn hun aanplantingen van oebi en kladi (*Colacasia*) veel uitgestreker dan de rijstakkers, en deze knolvruchten vormen hun dagelijksch voedsel. Ik heb den indruk gekregen, dat men de rijst meer verbouwt om ze te verkoopen, dan om ze te eten.

Dat de rijstbouw bij deze bergbewoners nog in een oorspronkelijk stadium verkeert, blijkt ook uit de oogsttaal, die men er op na houdt, d. w. z. dat men onder het oogsten van de rijst andere woorden gebruikt dan in den dagelijkschen omgang met elkaar. Deze oogsttaal komt bij alle stammen van de oostelijke zoowel als van de westelijke Toradjagroep voor, maar bij allen bepaalt het verbod zich tot enkele woorden. Dit zijn dan voornamelijk de namen van huisdieren, die eerst in lateren tijd zijn ingevoerd, zooals de buffel, het paard, de geit, het schaap. (In Pakawa is het ook verboden om buffel-, geiten- of schapenvleesch op den akker te brengen in den tijd, dat men aan het oogsten is). Alleen is merkwaardig, dat ook de dagelijksche naam voor de anoa niet mag worden genoemd. Men zou hieruit kunnen opmaken, dat de gemsbuffel niet bekend was in het land, vanwaar de immigranten op Celebes kwamen, wat ook wel waarschijnlijk is, omdat dit dier uitsluitend op Celebes voorkomt.

Bij de Da'a-sprekers nu bestaat de oogsttaal niet uit enkele woorden, maar daarin hebben zeer vele dagelijksche woorden synoniemen, die alleen in den oogsttijd gebruikt mogen worden, zoodat het hier werkelijk een aparte taal is.

Deze menschen kennen ook de onder de meeste Toradjastammen verspreide overlevering omtrent het ontstaan van de sterrenbeelden (Pleïaden, gordel en zwaard van Orion, en andere), op welker stand gelet wordt in verband met den landbouw. In Pakawa heet de held van deze overlevering Tonili, „degeen die met den stroom afgedreven werd.” Het verhaal namelijk zegt, dat toen zijn moeder zwanger van hem was, zijn vader op reis ging, en de boodschap achterliet: „Wanneer het kind een meisje is, laat het dan leven; is het een jongen, dood hem dan.” Toen het kind geboren werd, bleek het een jongen te zijn. De moeder legde het kind in zijn wieg, samen met een mes, een handvol rijst en een

kippenei, en liet alles zoo de rivier af en de zee in drijven. Uit deze omstandigheid wordt verklaard de naam van den jongen: de afgedrevene. Deze groeit op in zijn wieg, en als hij volwassen is geworden, komt de wieg bij een eiland, waarop Tonili een deel van zijn leven doorbrengt.

Intusschen is uit het ei, dat zijn moeder hem heeft meegegeven, een haan geboren, en deze vogel wordt nu de onafscheidelijke metgezel van Tonili, helpt hem in moeielijkheden, en redt hem uit allerlei gevaren. Want talrijk zijn de avonturen van Tonili, te veel om hier te worden genoemd. Maar ten slotte komt het tot een gevecht met zijn vader, wiens onderhoorigen hij allen doodt. Wanneer de vader dan zegt, over de onbarmhartige opdracht, die hij indertijd aan zijn moeder gegeven heeft, berouw te hebben, brengt hij de volgelingen zijns vaders allen weer in het leven terug.

Iedere trek van dit verhaal, het afdrijven van de wieg in de groote zee, het herhaaldelijk dooden van menschen, die daarna weer levend worden gemaakt, en dergelijke meer, doen aanstonds in deze vertelling een zon- en maanmythe herkennen. Het verdriet den haan eindelijk om langer bij zijn meester te blijven, daar men hem geslagen heeft, omdat hij gepikt heeft van de rijst, die men aan het stampen was. De haan stijgt dan naar den hemel op, waar zijn kop het Zevengesternte, zijn lichaam Orions gordel, zijn vleugel diens zwaard is, terwijl Sirius zijn staart voorstelt.

Het begin van den rijstbouw is ook met een persoon verbonden, die den naam draagt van Wasolaboe. Sommigen beweren dat hij een man is van Wolo; anderen zeggen, dat hij uit den hemel neerdaalde op den berg Paedanoe in Pakawa, weer een ander vertelt, dat Wasolaboe van overzee kwam, en dat hij twee kokosdoppen rijst meebracht, waarvan hij één aan de menschen in de vlakke, en één aan de bergbewoners gaf om uit te zaaien. In de bergen werd de eerste rijst geplant te Djengi, in de vlakke te Watoe mpongooe, een plek iets beneden het dorp Porame. Er is nog een verhaal dat zegt, dat een zuster van Wasolaboe, Ledoeë geheeten, de moeder was van de zeven meisjes, uit de jongste van wie de rijst opgroeide. Van Wasolaboe vertelt men nog, dat hij zóó groot was, dat hij toen hij opstond, den hemel naar boven drukte; vóór dien tijd lag de hemel dicht op de aarde.

Wanneer men de rijst zal gaan oogsten, is het de voorganger bij een complex van akkers, die de eerste aren snijdt. Deze man heet Bangoe nasa. Hij snijdt een aar in het midden van den akker, dan een aan het beneden deel van het veld, vervolgens een in het bovengedeelte, en ten slotte in elk der hoeken van den akker één, zoodat hij zeven aren bijeen heeft, die den naam dragen van *besi pae*, „de echtgenoot van de rijst.” Er zijn streken, waar men deze aren snijdt met het gelaat gewend naar den machtigen berg Nggilalaki, die uit de gansche Paloevlakke te zien is; hij ligt ten Oosten van het Lindoe-meer. In het eigenlijke

Pakawa wendt men het gelaat bij het snijden van de eerste aar in het midden naar den berg Paedanoe, bij het snijden van die in het beneden-deel des akkers naar Ongoe (= berg) Djiko pomaja, ten Westen van de hoofdplaats Paloe aan den voet waarvan het landschap een boschaanplanting heeft aangelegd (die plek heet Ongoe Tokio); en wanneer men de eerste aar in het bovengedeelte van den akker neemt, heeft men het gelaat gekeerd naar de Nggilalaki.

Weer anders doet men het in het noordelijk deel van het land, het Domboesche. Daar laat men het van den dag, waarop men met den oogst begint, afhangen, naar welken berg men het gelaat gewend houdt. Begint men namelijk dit werk op Zondag (aka), dan is het gelaat naar Ongoe Djiko pomaja gekeerd. Valt dit werk op Maandag (senaea), dan wendt men het gelaat naar de hoofdplaats Paloe. Is 't op Dinsdag (salasa) dat men met oogsten een begin maakt, dan richt men het gelaat naar den Boeloe Newandja, een berg dicht bij Ongoe Dare in Pakawa. Begint men dezen arbeid op Woensdag (araba), dan houdt men den Nggilalaki in 't oog.

Boven deelde ik reeds een bewijs mede van den invloed, dien de Islam op dit volk heeft gehad, zoodat een aantal namen uit den Islam door hen zijn overgenomen, al zijn de begrippen, die door deze namen gedekt worden, Indonesisch. Deze invloed blijkt ook uit het gebruik van de Maleische namen der week; dit wordt algemeen door deze bergmenschen gedaan. Gelukkige en ongelukkige dagen worden niet uit de maanstanden alleen afgeleid, maar bepaalde dagen van de week gelden als meer of minder geschikt om daarop eenig werk aan te vangen.

Het sterkst komt die invloed uit bij het begraven van lijken. Voor zoover ik heb kunnen nagaan wordt bij alle Da'a-sprekers het lijk op Mohammedaansche wijze ter aarde besteld, d. i. het wordt alleen in een of meer lijkwaden gewikkeld, en zoo zonder kist, naar het graf gebracht. Wanneer het lijk in den kuil is gelegd, worden de banden waarmee het lijkkleed vastgebonden is, los gemaakt, en een plank wordt schuin boven het lijk geplaatst, waarna het graf met aarde wordt opgevuld. In streken, waar weinig hout te vinden is, wordt boven het graf een laag bamboes aangebracht om te verhinderen, dat de aarde het lijk raakt. Deze wand, die het lijk tegen de neerstortende aarde moet beschermen, heet *dindi ngari*. Mohammedaansch is ook, dat het lijk driemaal wordt afgewaschen; niet Mohammedaansch is dat het daarna weer wordt aangekleed, en dat enkele gebruiksvoorwerpen tusschen het lijkkleed worden gestoken.

Mohammedaansch ook is het geloof aan een tweede ziel, die *mala'eka* wordt genoemd, en die na den dood naar boven gaat naar den Hemelheer, die Poeë Nabi heet. Maar de ziel, die de Heidenen den mensch toekennen, leeft ook voort, en deze wordt aangeduid met den overal op Celebes voorkomenden naam van *rate*. De lieden, die ten Zuiden van de Sombe wonen, kennen twee doodensteden: de eene is Wolo, dat een

oud stamdorp moet zijn geweest, maar dat al geruimen tijd onbewoond moet zijn. De andere plaats is Likoe Pantoeoe bij Simalandja in Pakawa. Dit is zooals de naam reeds aangeeft een waterplas (*likoe*) aan de Sirodorivier, die tot het Pakawa-stroomgebied behoort. Ook naar de Likoe mpanoa, een plas in de buurt van den eersten, gaan zielen van afgestorvenen. Sterft iemand van de *wati* Pakawa, d. i. iemand die aan de overlevering van Pakawa onderworpen is, dan wordt hij begraven met de voeten naar Likoe Pantoeoe; is hij echter van de *wati* Wolo, m. a. w. van Wolo afkomstig, dan wordt hij begraven met de voeten naar die plaats gericht. Maar in beide gevallen wordt het lijk op de rechterzijde gelegd; de dooden van Likoe Pantoeoe liggen dus met het gelaat naar het Westen gekeerd, die van Wolo naar 't Oosten.

Anders vertellen de lieden, die ten Westen en Noorden van de Sombe wonen. Zij onderscheiden ook twee schimmenrijken: een is gelegen op den meer genoemden Ongoe Djikoe pomaja, ten Westen van de hoofdplaats Paloe; het tweede schimmenrijk bevindt zich binnen in de aarde. Naar de eerste doodenstad gaan de zielen der Hoofden, maradika of madika; de schimmen (*rate*) van het gewone volk gaan in de aarde. De zielen van de afgestorvenen in Bandja gaan naar Ongoe (berg) Pasoendjoe, ten Noorden van die plaats gelegen, en de lijken worden ook met de voeten daarheen gericht begraven, liggende op de rechterzijde. Die van Poni gaan naar Ongoe Djikoe pomaja.

De lijken van Hoofden werden tot op den laatsten tijd in kisten begraven, die *tamponga* heeten; wanneer de kist in het graf is neergelaten, wordt het deksel er van op een kier gezet. Zooals gewoonlijk het geval is, is ook bij de Da'a-sprekers de oude adat gehandhaafd, wanneer het Hoofden geldt. Wat de reden mag zijn, dat de Islam in staat is geweest zulk een groote verandering in de begrafenisadat te brengen, is niet meer na te gaan. Maar we kunnen wel voor zeker aannemen, dat deze verandering onder hoogen druk heeft plaats gehad, waarschijnlijk ten gevolge van een veroveringstocht, die Makassaren en Mandareezen in den ouden tijd ondernomen hebben. Die invloed bepaalt zich echter uitsluitend tot het uiterlijke, want in hun denken en in hun godsdienst zijn ze de animisten van weleer gebleven. Ook de namen die men aan de reeds bestaande mythische personen heeft gegeven, en die aan den Islam zijn ontleend, raken alleen de oppervlakte.

In het Domboesche is de invloed van de Hoofden, die van vreemden oorsprong waren, het sterkst geweest, en juist hier vinden we vermeld, dat hun zielen naar een ander oord gaan dan die van den gewonen man. Deze maradika's of madika's, zooals men bij sommige stammen zegt, kwamen uit den vreemde; ook hun titel is aan een vreemd woord ontleend, aan het Oud Jav.-Sanskrit *maharddhika*, een heilige, maar onder welk woord op Java verstaan wordt: een vrij man, die geen lasten heeft te betalen. De groote moeilijkheid voor deze vreemde vorsten was blijkbaar om een evenboortige vrouw voor zich te vinden, wat weer een

bewijs is, dat de avonturiers, die het land binnendrongen, weinig of geen vrouwen bij zich hebben gehad. Er moest dus een voor hen passende vrouw worden geschapen, en dit is waarschijnlijk de aanleiding geweest tot het uitdenken van een soort verhalen, die men onder alle Toradjastammen vindt, die de eerste vorstin uit een bamboe of boom laten komen, een motief, dat hoogstwaarschijnlijk aan maanmythen ontleend is: een jager hoort een stem uit een bamboe of boom komen; hij wil den boom omhakken, maar de stem zegt: „Hak daar niet, want dan raakt ge mijn beenen.” De jager kapt hooger, maar de stem waarschuwt, dat hij op deze wijze haar in den buik raakt. Bij een volgende poging wordt hem te kennen gegeven, dat haar hoofd dreigt gewond te worden. Eindelijk dan kan hij doorhakken, en komt uit den boom een prachtig meisje te voorschijn, dat met den jongen vorst trouwt, en uit hen zijn de vorsten der Da'a-sprekers voortgekomen.

Rojonoe, een vrouw, en Toiwi, een man, waren broer en zuster, en nakomelingen van de bamboe-prinses, die natuurlijkerwijs geen naam heeft, omdat ze de maan is. Toen deze twee vorstentelgen leefden, was het tegenwoordige Paloedal reeds drooggelooopen. De Boegineesche held Sawerigading had deze zee nog bevaren met zijn groote prauw, en hij was de toen breede en diepe Sombe-rivier opgevaren. Maar 's nachts had het Sombe-water dit vaartuig weggedreven, en bij een rots brak het in tweeën. Daarom heet die plek nog Tapingga, want *bingga* is „splijten.” De voorsteven van het schip sloeg om, en bleef op het droge liggen. Hij is nog te zien op Pada ndjakaja, „de vlakke van het schip”, waar een heuvel inderdaad aan de kiel van een omgekeerde prauw doet denken. De kracht van het water in de Sombe- en in de Matimpa-(tegenwoordig Lewara-)rivieren was zóó sterk, dat het zeewater uit de baai achteruit gedreven werd, en terugweek tot aan het tegenwoordige dorp Paloe. (De menschen vertelden mij, dat zeer langen tijd geleden op de Pada ndjakaja koperen sirihdoozen en armbanden zijn gevonden).

Toen bezocht Sawerigading het land der Da'a-sprekers te paard. Hij reed tot aan den voet van den Ongoe Djikoe pomaja, bond zijn rijdier aan een boom vast en klom te voet den berg op, en verder naar den hemel, vanwaar hij ook oorspronkelijk gekomen was. Het paard veranderde in steen, en de landstreek, waarheen het dier den kop gericht houdt, heeft nooit te klagen over misgewas. De menschen, die tot de *poëe soea*, d. i. den kring waarin die steen vereerd wordt, behooren, leggen er bij verschillende gelegenheden siri-pinang neer.

Toen dan de vlakke droog was, ontstond er een markt (*potomoe*, eig. „plaats waar men elkaar ontmoet”) te Pobaloe londja, „de plaats waar langsatvruchten verkocht worden”; nu ligt daar het dorp Padende. Rojonoe, de prinses, ging ook eens daarheen ter markt, en ontmoette er een prinses van Dolo. Dit was nog niet het tegenwoordige Dolo in de vlakke, maar het oude Dolo in de bergen, die het dal aan de oostzijde begrenzen. Het oude Dolo lag niet ver van Sigi. Zijn bewoners wer-

den door Sigi overwonnen, en daarna eerst verhuisden ze naar de vlakke.

De prinses van Dolo wilde graag met die van Wolo kennis maken, maar toen ze de eenvoudige kleeding van Rojonoe zag, sarong en baadje van geklopte boomschors, en een hoofdband van tea-bast, voelde ze zich verre boven de andere verheven. De maradika van Wolo dacht: „Ze veracht mij, maar ik zal haar leeren eerbied voor mij te hebben.” Toen zei ze: „Laten we over zeven dagen hier weer terug komen, breng gij *kaloembe* (alikuiken) en *sipa* (in het Paloesch *soesoe*, een schelpdier) mee, en ik zorg voor *sarao* en *waladjai*.” Het eerste is een boom waarvan de vruchtjes als surrogaat voor pinang wordt gebruikt, terwijl de *waladjai* een liaan is, die bij het sirihpruimen dienst moet doen als gambir. De bedoeling van de woorden der prinses van Wolo is: Wanneer gij, die dicht bij de zee woont, schelpdieren meebrengt, waarvan we kalk kunnen branden, zorg ik voor andere ingrediënten bij het sirihpruimen, welke alleen in de bosschen van het gebergte te vinden zijn, en dan kunnen we samen onze sirihpruim gebruiken, d. i. vriendschap sluiten.

Na zeven dagen ontmoeten de beide vrouwen elkaar weer op de markt van Pobaloe londja. Die van Dolo had inderdaad gewone schelpen meegebracht, maar de verachte prinses had in plaats van *sarao* en *waladjai*, een buffelhoorn vol goud bij zich, waarmee ze drie rijstwannen vulde. Daar schrikte de Dolosche prinses toch van. Ze dacht niet meer aan de meegebrachte schelpen, maar keerde beschaamd naar haar woonplaats terug. Door hare verachting voor zulk een rijke vrouw voelde ze zich schuldig; daarom erkende een deel van het oude Dolo Rojonoe als meesteres. Rojonoe ging te Binangga aan den voet harer bergen wonen, en daar stierf ze, maar hare nakomelingen werden maradika's in de vlakke. Tolwi bleef in de bergen; maar ieder jaar ging men rijst, pompoenen, oebi, maïs, pisang en kladi naar de heeren in de vlakke brengen als teeken van onderwerping, en men bracht kokosnoten vandaar terug naar de bergen.

Voor een onderzoek naar de streek vanwaar een volk gekomen kan zijn, zijn de plekken waarheen men denkt, dat de dooden gaan van veel gewicht. Wij hebben boven gezien, dat men voornamelijk twee doodensteden kent: Wolo en Likoe Pantoeoe, want de Ongoe Djikoe pomaja is het privaat verblijf van de zielen der Hoofden, die niet tot het eigenlijke volk behooren. Ten opzichte van Wolo nu wijzen de overleveringen nog op Pompa, niet ver van Soeroemana aan Straat Makassar. Op den weg tusschen Domboe, dat min of meer te vereenzelvigen is met Wolo, en Soeroemana liggen dan ook verscheidene nederzettingen van de Da'a-sprekers. Men vertelt in Domboe, dat de menschen in deze streek ontstaan zijn uit het huwelijk van Laoero, een man van Pakawa met Walitoe, een vrouw, die te Wawodja'i woonde, een plaats vlak bij het tegenwoordige Domboe. Waar deze vrouw vandaan kwam, heeft men mij niet duidelijk kunnen maken: ze kan van het Westen, van Pompa (Soeroemana) zijn gekomen, maar het is evenzeer mogelijk, dat ze van

het Oosten kwam in den tijd toen de Paloevlakte nog met zeewater bedekt, en de Sombe dus nog een groote rivier was, die gemakkelijk kon worden opgevaren. De bovenloop van de Pakawa moet zijn bereikt door de gelijknamige rivier van uit Straat Makassar op te varen. Later zouden dan de beide afdeelingen van ditzelfde volk elkaar weer in het binnenland hebben ontmoet. Als oudste nederzetting in het Pakawagebied werd mij Pinembani genoemd, dichtbij Ongoe Lare, dat weer in de buurt ligt van het dorp Simalandja, waarvan de menschen sedert naar Gimpoe bia verhuisd zijn. De stam der To Pantoenoe asoe, „hondenvleeschkokers”, dit zijn de menschen van Kanggone, Boeloenti, Balamoa, Rompi, Palindo en Wisolo, moet van Wojo afkomstig zijn.

Het sjamaanschap, een van de hoofdkenmerken van de Parigisch-Kailische Toradja's, die hen onderscheiden van de Pososch-Todjosche groep, bestaat onder de Da'a-sprekers, maar het is weinig ontwikkeld. Men kent slechts één wijze van bezield worden, waarbij dan op een bepaalde wijze gedanst wordt, *motaro*, een dans zonder zang, die zoowel bij de westelijke als de oostelijke Toradja's algemeen bekend is. Wanneer iemand ziek is, en alle aangewende middelen geven geen baat, besluit men daaruit, dat de eene of andere geest bezit van dien persoon heeft genomen. Dan komen een of meer sjamanen hun werk bij den zieke doen, en hierdoor zal hij genezen. Na zijn genezing is de patiënt ook sjamaan geworden. Zoowel mannen als vrouwen kunnen op deze wijze bezield worden. Maar in verschillende dorpen heeft men mij verzekerd, dat hieraan weinig meer wordt gedaan.

In Pakawa vertelt men dat een mythisch persoon het *mobalia*, zooals het sjamanisme heet, aan de menschen geleerd heeft, als laatste redmiddel voor een kranke, op wien andere geneeswijzen of medicijnen geen uitwerking hebben. In het noordelijk deel van het land der Da'a-sprekers zou men deze kunst geleerd hebben van een vrouw, Rae mboelawa, die uit een blad van den *tea*-boom is voortgekomen. Zij woonde in Pompa bij Soeroemana.

Naar algemeen getuigenis kende men het ijzersmeden niet. Men zou het hebben geleerd van smeden in Paloe, vanwaar men ook het ijzer betrok. Toch schijnt dit handwerk vrij algemeen te worden beoefend, al heeft men het er dan ook niet ver in gebracht. Dit doet er mij aan twifelen of de mededeeling, dat het ijzersmeden geen inheemsche industrie is, wel juist is. Wanneer we bijvoorbeeld zien, hoe het pottenbakken beperkt blijft tot enkele dorpen, waar men dit werk sinds eeuwen heeft gedaan, en anderen er niet aan denken om zich ook in dit werk te bekwamen, is het niet zeer waarschijnlijk, dat het smeden van ijzer zoo algemeen zou voorkomen, wanneer men dit niet van oudsher gekend heeft.

Het pottenbakken, *momaandoe*, wordt zoover het de Da'a-sprekers aangaat, alleen te Balane en te Porame gedaan. Verder naar het Noorden in het dorp Taipa rana, en naar het Zuiden te Rogo, een plaatsje boven

Poeloe. In de eerstgenoemde twee plaatsen worden de potten uit roode kleiaarde gemaakt, die men hier en daar op de hellingen der bergen uitgraaft. Verhalen van het koopen van de klei, of overleveringen, dat de klei in den grond zou groeien, kent men niet. Ook bestaat er geen bericht omtrent de wijze waarop men deze kunst zou hebben geleerd. Het formeeren van de klei heeft op dezelfde wijze plaats als bij andere stammen op Midden Celebes: de klei wordt van buiten met een houten plak geslagen, terwijl van binnen een ronde steen tegen de aarde wordt gedrukt.

Kopergieten kent men nergens.

Het kloppen van boomschors tot kleedingstof vindt nog veel plaats. Het heet *mantoetoe*, en geschiedt op dezelfde wijze als bij andere Toradja-stammen. De steenen hamertjes, die ook hier *ike* heeten, koopt men van de menschen die aan de Saloe Moi wonen, een zijrivier van de Pasang Kajoe, die in Straat Makassar uitstroomt. Men koopt die hamertjes met hakmessen. De foeja wordt bewerkt met het sap van de *oelavruucht* (in het Da'a: *moela*). De kunst om de foeja te beschilderen kent men niet. Meisjes wier tanden nog niet gekort zijn (het uitslaan van de tanden, zooals dit voorkomt bij de To Koelawi, To Bada' en andere stammen komt hier niet voor), mogen geen boomschors kloppen. Wanneer hare tanden worden gemutileerd, wordt de foeja, waarin zij gekleed zijn, met curcuma geel gemaakt. Over een boom, dien men geveld heeft om er de schors van tot kleedingstof te verwerken, mag men niet stappen, anders zal de bast zich niet laten bekloppen. Wanneer de rijst vrucht heeft gezet, mag men niet kloppen, anders zou de korrel uit de aar verdwijnen. Ook na een sterfgeval moet men dezen arbeid tien dagen laten rusten.

Ik vertelde boven van de prinses van Wolo, die een buffelhoorn vol goud bij zich had. Deze eenvoudige en weinig aanzien hebbende Toradja's hebben den naam van veel goud te bezitten. Ze zouden het goudwasschen geleerd hebben van een vreemdeling, Lasawana genaamd. Deze naam beteekent „Heer van de diepte”, zooals de cultuurheld der Posoërs Lasaeo „Heer Zon” heet. De diepte duidt de plaats aan, waar 't goud te vinden is. Lasawana dan kwam uit de vlakke, en beproefde zijn geluk eerst in de Topoë-, Tara- en Matimpa- (Lewara-) rivieren, alle behoorende tot het stroomgebied van de Sombe. Hij vond daar echter geen goud. Toen vroeg hij aan den maradika van Djengi waar dit edele metaal wel te vinden zou zijn, en dit Hoofd raadde hem aan naar Pakawa te gaan. Hij deed dit, en bouwde zich een huis aan den oever van de rivier. 's Nachts droomde hij: hij ontmoette in den slaap de godin van het goud, Poeë boelawa. Deze sprak tot hem: „Zoek hier geen goud, maar trek zuidwaarts, en wasch het zand van de Saleri-rivier.” Lasawana trok verder en bouwde zich een huis aan den oever van dien stroom. 's Nachts droomde hij weer, dat hij de godin ontmoette, en deze zeide tot hem: „Geef mij wat van uw reisvoorraad.” Den volgenden morgen

zonderde hij een deel van zijn leeftocht voor haar af, en toen hij daarna de doode bladeren, die in het water waren gevallen, oplichtte, vond hij onder elk blad een stukje goud van verschillende grootte. Hij verzamelde al dit goud in een bamboe-koker, die twee vadem lang was; verder vulde hij een mand met goud, en toen was er nog over. Op een anderen dag zag hij de godin van het goud haar gevoeg doen, en het waren louter huishoudelijke voorwerpen van goud, die te voorschijn kwamen, zoodat Lasawana de bewoners van het land te hulp moest roepen om alles naar de Paloevallei te dragen.

Deze Lasawana leerde aan de menschen van Pakawa goud te wasschen (*moëmba*). Toen ze de kunst verstonden, vonden ze eens de godin van het goud in de rivier zitten. Ze bonden haar vast met rotan, en vele handen hieven haar op, en brachten haar boven op den berg. Toen ze boven was aangekomen, braken op eens al de rotan banden, en de godin verdween in de aarde, zoodat men na dien tijd geen goud meer vond in de Saleri-rivier. In de andere stroomen wordt nog goud gevonden, maar niet meer zooveel als vroeger, zegt men; in de Kapakoe, Meno'o, Watoe bibi, Polempoeo, Sirodo, Bamba soi.

Wanneer men goud wil gaan zoeken, roept men eerst Lasawana aan, en men geeft hem te eten. Voordat men dit werk gaat doen, moet men zich van enkele dingen onthouden, in de eerste plaats van huwelijks-gemeenschap. Gedurende den tijd, dien men met goudzoeken doorbrengt, mag men wel naar huis gaan, maar men mag daar niet eten; dit moet men aan den oever van de rivier doen, en men moet niet elk afzonderlijk eten, maar gezamenlijk uit één bak. Wanneer men wat goud gevonden heeft, moet men dit leggen in den „navel” van het waschbord, dit is de kleine uitholling middenin, op het laagste gedeelte van het bord, daar waar het goud door zijn zwaarte blijft liggen; de opening van het gat sluit men dan af; het opgesloten stukje goud zal zijn makkers roepen.

Als men goud wilde gaan wasschen, ging 'men daartoe eerst verlof vragen aan den radja te Tatanga. Wanneer men dit niet deed, zou men vergeefsche moeite doen. Na afloop van het werk bracht men hem een veerschacht van den reiger met goud gevuld. Men doet ook een verhaal van een radja van Dombae, Gesa Dombae genaamd; hij woonde in de vlakte te Oee mpemata, met zijne vrouw Sampindjoe. Deze man ging eens in zijn eenvoudige kleeding naar de hoofdplaats Donggala, en daar werd hij door de Boegineezen uitgelachen. Een volgende maal nam hij een bamboekoker vol goud mee, en toen behandelde men hem met veel eerbied. — De bergmenschen gebruiken het goud niet zelf om er zich mee te tooien. Het moet eensdeels dienen als jaarlijksche hommage aan hunne heeren te Tantanga en Oee mpemata, en anderdeels koopen zij er katoen en andere dingen voor voor hun dagelijksch gebruik.

Van de vele verhalen, die men mij deed, wil ik nog een paar in het kort vertellen. In de eerste plaats, hoe men aan vuur is gekomen.

Vroeger kon men geen vuur maken, en men gebruikte het niet bij de bereiding van spijzen: het vleesch, dat men nuttigde, werd alleen wat warm gemaakt door het een poos in den oksel te klemmen. De rijst weekte men in water, en at ze dan ongekookt op. Toen men eens een groot feest gaf, kwam daar ook een man als gast, die Soeloe, dit is „fakkel”, heette. Toen hem zijn aandeel aan vleesch en rijst ongekookt werd voorgezet, maakte hij zich zeer boos, en vroeg of zij weerwolven waren geworden, die het vleesch van hun slachtoffers rauw verslinden. Toen men bekende niet te weten, hoe men het anders moest aanleggen, gelastte hij een stuk droge bamboe te halen, deze spleet hij en maakte door de twee stukken tegen elkaar te wrijven, vuur. Potten had men toen nog niet, maar Soeloe toonde hoe men zijn voedsel in bamboekokers gaar kon maken.

Op dat feest was ook een weduwe, die bij zichzelf overlegde: Als Soeloe straks weg is, is er geen vuur meer; laat ik er dus wat van bewaren. Ze nam een brandend stuk hout en rolde dit in een kostbaren ouden doek, maar het gevolg daarvan was, dat niet alleen haar kain verbrandde, maar ook het heele huis in vlammen opging. Daarom was men bang voor het nijldige vuur. Een heel eind buiten het dorp stak men een groote houtmijt aan, en ieder, die vuur noodig had, nam er een stuk van. Aanvankelijk deed men dit met de bloote hand, maar men leerde al spoedig een bamboe tang gebruiken.

Nu nog een trek uit een paar verhalen, waarin sprake is van de ziel van een persoon, die buiten diens lichaam in een of ander voorwerp wordt bewaard, een trek dien wij ons herinneren uit de verhalen uit onze jeugd, waarin sprake is van reuzen, wier ziel of hart in een ei zit, dat zich in een eend bevindt; die eend is opgesloten binnen zeven in elkaar passende kisten, en die kisten staan in den kelder van een sterk kasteel, dat weer op een eiland is gebouwd, gelegen in een groote zee, heel ver van de plaats, waar de reus woont. Een prins gaat die ziel zoeken, en dan doodt hij den reus door het ei te breken, en daarmede verlost hij de schoone prinses, die de reus gevangen houdt. Dat ik dezen trek in de verhalen van de Da'a-sprekers gevonden heb, lijkt mij daarom belangrijk toe, omdat ik ze nog niet bij andere Toradja-stammen heb aangetroffen ¹⁾.

In het eene verhaal dan wordt verteld van een meisje, Padoie, wier ziel was opgeborgen in een gouden ring. Deze ring werd door een muis gestolen, die het voorwerp verborg in een plooi van een fraaien doek, en ten gevolge hiervan stierf het meisje. Maar de hond en de kat van Padole trokken er op uit om den ring, en daarmede de ziel van hun

1) In de Indonesische literatuur is deze trek bekend uit het Maleische gedicht Bida Sari, waar de Sëmangat van Bida Sari in een gouden vischje wordt geborgen. Zie over dit sprookje het artikel van dr. Jan de Vries: „De Wetenschap der Sprookjes,” blz. 340 vlgg. (Adriani).

meesteres te zoeken; en toen zij het sieraad hadden teruggebracht, herleefde Padole.

In de tweede vertelling, die heel lang is, en die alle trekken vertoont van een maanmythe, is sprake van een weerwolf, die wij met een menscheneter gelijk kunnen stellen. Kolombio heette hij. Hij had een meisje geroofd, Bandjarakia, dat gegroeid was uit de larve van een insect, dat voornamelijk leeft van het merg van doode arenboomen. Dit meisje voedde hij samen op met zijn eigen dochter, Ntondo lemo, met het doel om haar op te eten als ze groot geworden zou zijn. Maar als dat oogenblik gekomen is, doodt Kolombio door een list van Bandjarakia zijn eigen dochter. Hij merkt de vergissing pas, wanneer Bandjarakia al een eind weggevlucht is. Kolombio achtervolgt haar, maar telkens als hij dicht bij haar is, weet ze hem door allerlei listen op te houden. Aan zee gekomen, springt ze in een prauw, en roeit weg. Maar Kolombio zwemt haar achterna, en als hij haar bereikt heeft en den arm uitslaat om het vaartuig te grijpen, speelt Bandjarakia haar laatste troef uit, en werpt het bamboe-kokertje, waarin Kolombio zijn ziel bewaart, en dat zij uit het huis gestolen en met zich meegenomen heeft, in zee. Het kokertje zinkt weg in de diepte, en de menscheneter, die nu geen kracht meer heeft om haar te vervolgen moet herhaaldelijk duiken, voordat hij het kokertje weer heeft opgevischt. Dit neemt zooveel tijd, dat Bandjarakia voorgeed van zijn vervolging verlost is, en gered wordt door een vorstenzoon, enz. enz.

De schets, die ik van dit bergvolkje heb gegeven, is kort en onvolledig. Men beschouwe deze mededeeling als een voorloopig bericht.

Toen het Gouvernement in deze landen kwam, nu 20 jaar geleden, en orde op de zaken stelde, kwam ook al spoedig het denkbeeld op om de Da'a-sprekers van hunne bergen te halen, en in een meer bewoonbaar land te verplaatsen, waar de bestaansvoorwaarden beter zijn. Het eerst werd begonnen met de To Pantoenoe asoe. Onder het bestuur van den Controleur L. J. Husselman (1912—1915) werden de inwoners van de dorpen Pantoenoe asoe, Mantikole, Baloempewa, Ngata pakoe, naar de vlakke gebracht. Men had zoo goed mogelijk voor hen gezorgd; het landschapsbestuur had een menigte hutten en schuren laten oprichten op de plaatsen waar de nieuwe dorpen zouden verrijzen. Toch bleken zij niet voldoende te zijn, zoodat er ruimte te kort kwam. Het landschap had ook voor de voeding van al die menschen gezorgd, en het verstrekte hun rijst. Maar ze vroegen om maïs, oebi en kladi, waaraan ze gewend waren, en dit kon hun niet worden verschaft. Javanen waren aangesteld om de menschen te helpen met het aanleggen van sawahs, en het planten van kokosboomen.

Niettegenstaande al die hulp, bleef men zich onwennig voelen; men verlangde terug naar zijn bergen, en door dit verlangen verdween de levenslust en daarmee het weerstandsvermogen. Toen daarbij nog een dysenterie-epidemie onder hen uitbrak, stierven honderden van hen. Het

bestuur deed het noodige om de zieken onder te brengen. Barakken werden opgericht, waarin ze verpleegd werden; vele kisten melk werden voor de kranken aangevoerd, maar die lustte men niet. Het was een groote ellende, en de overlevenden lieten zich niet meer door bevelen of verboden weerhouden om naar hun bergen terug te keeren.

Het Leger des Heils had reeds een post te Sibedi (Roeiga) geopend om onder deze menschen (allen Heidenen) te werken, maar de nieuwe dorpen Rara mpadende, Tagari, Bobo en Balanggo liepen leeg (men had aan die plaatsen den naam gegeven van dorpen die reeds in de bergen bestonden). Thans vindt men alleen in Bobo nog wat bergbewoners. Te Rara mpadende werden de verlaten plaatsen door vreemdelingen van de vlakke ingenomen. Sedert werden geen nieuwe pogingen gedaan om de lieden van hun bergen af te halen.

In 1924 werd de gepensioneerde sergeant B. A. Geitenbeek speciaal belast met de zorg voor de Da'a-sprekers. De aandacht van het Bestuur was op dezen heer gevallen, omdat hij als patrouille-commandant steeds met tact tegenover de Inlanders was opgetreden. Een kampong in het Toli-Tolische, die tot op dien tijd onbekend was geweest, werd door hem ontdekt, en het gelukte hem met veel tact om de inwoners van die plaatsen te registreeren. In zijn nieuwe betrekking als bestuursassistent heeft hij eerst met de bergbewoners groote complexen sawahs aangelegd tusschen Bobo en Sidondo. Met de opbrengst van die velden kunnen de menschen in de eerste plaats hun belasting voldoen.

In dit jaar heeft de heer Geitenbeek zijne bemoeienis uitgestrekt tot alle Da'a-sprekers, van Pakawa af tot aan de grens van de onderafdeeling Donggala. In de belasting van deze menschen was in de laatste vier jaar een achterstand gekomen van ongeveer f 10 000. Om dezen achterstand aan te zuiveren werd met de menschen afgesproken, dat ze daarvoor rotan zouden gaan kappen, en om te zorgen, dat zij bij dit werk niet zouden worden afgezet, en dat de verkoop geregeld zou plaats hebben, is de heer Geitenbeek naar het Soeroemanasche gegaan, vanwaar de afvoer van de rotan naar het zeestrand van Straat Makassar en de verkoop van dit boschprodukt weinig bezwaren opleveren. Groepsgewijze komen de menschen daar nu werken, en als zij zooveel rotan hebben ingeleverd als hun achterstand aan belasting bedraagt, keeren ze naar hunne haardsteden terug, en komen anderen in hun plaats om met rotan hun schuld aan het Gouvernement aan te zuiveren. Op deze wijze gaan ook de Toradja's in de onderafdeeling Poso ieder jaar een paar maanden er op uit om rotan en damar te zoeken, met het kappen van ebbenhout of arbeid in klapperplantages geld te verdienen, ten einde daarmee hun belasting te voldoen en allerlei voorwerpen van dagelijksch gebruik aan te koopen. In de eerste jaren van de occupatie was het hoog noodig, dat de bestuursambtenaar er op lette, dat de menschen ontvingen wat hun toekwam, en nog meermalen verleent hij zijn tusschenkomst tusschen handelaars en Toradja's.

Verder moeten de Da'a-sprekers tweemaal 's jaars op het herbosschings-terrein van het landschap op Ongoe Tokio gaan werken. In het vorige jaar kregen ze als premie vrij mais voor hun voedsel. Hiertoe was het landschap in staat, omdat het toenmaals slechts één mantri van het boschwezen in dienst had. Maar sedert is het personeel van dezen tak van dienst aanmerkelijk uitgebreid, zoodat er nu een boschopzichter (een Minahasser) van het landschap is, en voor de onderafdeeling Paloe alleen reeds drie boschmantri's. Daardoor zijn de kosten zóó gestegen, dat de kosteloze voedselverstreking moest worden ingetrokken.

Behalve de gedwongen verhuizing, waarvan boven is verteld, zijn er geen ernstige pogingen gedaan om de Da'a-sprekers naar meer bewoonbare streken over te brengen. Het is zeer te hopen, dat men zoo iets ook nimmer meer zal beproeven: de menschen kunnen er niet tegen. Dat heeft niet alleen het overbrengen van de To Pantoenoe asoe geleerd, maar ook in andere streken heeft men dezelfde ervaring opgedaan. In de onderafdeeling Malili werden de To Saloe maoge gedwongen hunne huizen in de Kalaena-vlakte te bouwen; in de onderafd. Mori gebeurde hetzelfde met de To Pakambia, die naar de Jaentoe-vlakte moesten afdalen; en altijd deed men dezelfde ervaring op, dat de menschen bij tientallen stierven, zoodat de meesten der overlevenden naar hun bergen terugvluchtten.

Het komt mij voor, dat men deze menschen voorloopig moet laten waar ze zijn, en hen alleen door het opleggen van een geringe belasting (iedere Da'a-man betaalt f 2 's jaars), en enkele dagen heerendienst er aan moet herinneren, dat ze aan het Nederlandsch-Indische Gouvernement onderworpen zijn. Veel patrouilleeren met soldaten in dit gebied lijkt mij niet gewenscht, al ware het alleen hierom, dat de kosten, die hierdoor gemaakt worden, niet opwegen tegen het nut, dat men er meent van te mogen verwachten, omdat deze bergmenschen wel niets kwaads zullen uitrichten.

De tegenwoordige bestuursambtenaar te Paloe, de heer Voorn, hoopt dat door den rotanaankap in het Soeroemanasche een aantal lieden er toe zullen komen zich vrijwillig daar te gaan vestigen. De kans daartoe is wel groot, gezien het ontstaan van het dorp Porame, waarvan boven is verteld, terwijl volgens de overleveringen dit land door de voorouders moet zijn bewoond. Naar hetgeen ik van die streek vernam, moet daar volop gelegenheid zijn voor het aanleggen van sawahs, en zijn de voorwaarden om tot ontwikkeling te komen er veel gunstiger dan in het land, dat dit volk thans bewoont.

